

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Klassiõpetaja õppekava

Maiken Siilak

ÕPILASTE HOIAKUD KIUSAMISE SUHTES JA NENDE SEOS KIUSAMISE VÕI
KIUSAMISE ALL KANNATAMISE SAGEDUSEGA EESTI KOOLIDE 4.–6. KLASSIDE
ÕPILASTE HULGAS.

magistritöö

Juhendaja: Kristiina Treial

Läbiv pealkiri: Kiusamine ja hoiakud

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Kristiina Treial (MSc)

.....

Kaitsemiskomisjoni esimees: Evi Saluveer (MA)

.....

(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2016

Õpilaste hoiakud kiusamise suhtes ja nende seos kiusamise või kiusamise all kannatamise sagedusega Eesti koolide 4.–6. klasside õpilaste hulgas.

Resümees

Kiusamine on koolides jätkuvalt probleem ning selle esinemise vähendamiseks on kasutusele võetud kiusamise vastaseid programme. Selleks, et need programmid oleksid tõhusad, on vajalik ülevaade kiusamist mõjutavatest teguritest. Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised on Eesti õpilaste hoiakud kiusamise suhtes ja millised on nende hoiakute seosed kiusamise või kiusamise all kannatamise esinemise sagedusega. Töö andmestik on osa KiVa kiusamisvastase programmi pilootuuringu, avaküsitlusest 2013. aasta sügisel. Uurimuses osalesid 2843 õpilast 39 koolist üle Eesti. Küsitlus koosnes teemaplokkidest, milles kasutati andmeid Olweuse kiusaja–ohvri küsimustikust (2 skaalat, Olweus, 1996/Solberg& Olweus, 2003) ja kiusamisega seotud hoiakute küsimustikust (12 väidet, Rigby & Slee (1991) põhjal kohandatud Kärnä jt, 2011).

Uurimusest selgus, et Eesti õpilaste hoiakud kiusamisse on vaid nõrgas seoses teiste kiusamise ja kiusamise all kannatamise sagedusega. Ilmnes, et poistel olid oluliselt soosivamad hoiakud kiusamisse, kui tüdrukutel. Õpilaste kiusamist soosivad hoiakud olid nõrgemad 4. klassis ning tugevnesid vanuse kasvamisega. Kiusamist soosivad hoiakud seostusid kiusaja ja ohver–kiusaja rolliga, kiusamist taunivad hoiakud olid tugevamad aga kõrvalseisja ja ohvri rollis osalevatel õpilastel. Ka lapsevanemate ja õpetaja tauniv suhtumine kiusamisse ja õpetaja kiusamisvastane tegevus olid seotud õpilaste kõrgema kiusamist tauniva hoiakuga.

Märksõnad: kiusamine, õpilased, kiusamisega seotud hoiakud, rollid

Students' attitudes towards bullying and the connection between those attitudes and the frequency of bullying perpetration and victimization among Estonian 4.– 6. grade students.

Abstract

Bullying is still a problem at school and there are many antibullying programs to reduce bullying. To make those programs more effective, there needs to be an overview of the factors that influence bullying perpetration. The purpose of this master thesis was to find out Estonian students' attitudes towards bullying and the connection between those attitudes and the frequency of bullying and victimization perpetration.

The data for this thesis is a part from KiVa antibullying program pilot research, opening questionnaire conducted in 2013 autumn. There were 2843 respondents from 39 schools of Estonia. The questionnaire consisted of different theme parts– Olweus bully-victim questionnaire(2 scales, Olweus, 1996/Solberg& Olweus, 2003) and bullying attitudes questionnaire (12 statements, Rigby & Slee (1991) adapted by Kärnä jt, 2011) were used.

Results showed only a weak connection between Estonian students' attitudes towards bullying and the frequency of bullying perpetration and victimization. Girls' attitudes were more anti-bullying than the boys'. Anti-bullying attitudes were also weaker in the 4th grade. Pro-bullying attitudes were associated with the bully and bully –victim role, bystanders' and victims' attitudes were more anti-bullying. Parents' and teacher's anti-bullying attitudes and teacher's actions against bullying were associated with students' higher anti-bullying attitudes.

Keywords: bullying, students, bullying related attitudes, roles

Sisukord

Resümee.....	2
Abstract.....	3
Sisukord.....	4
Sissejuhatus.....	5
Teoreetiline ülevaade.....	5
<i>Kiusamise definitsioon ja liigitus.....</i>	5
<i>Kiusamise mõjud.....</i>	6
<i>Õpilaste rollid kiusamisolukorras.....</i>	7
<i>Hoiakute seosed kiusamise esinemisega.....</i>	8
<i>Klassinormid.....</i>	9
<i>Lapsevanemate hoiakute mõju.....</i>	10
<i>Õpetajate hoiakute mõju.....</i>	11
<i>Uurimuse eesmärk, uurimisküsimused ja hüpoteesid.....</i>	12
Metoodika.....	13
<i>Valim.....</i>	13
<i>Mõõtevahend.....</i>	14
<i>Protseduur.....</i>	14
Tulemused.....	15
Arutelu.....	20
<i>Praktiline väärtus.....</i>	23
<i>Piirangud ja soovitused edasistest uurimusteks.....</i>	24
Kasutatud kirjandus.....	25

Sissejuhatus

Kiusamist esineb igas koolis, kui mitte igas klassis ning selle tagajärjed saavad kiusamisega kokku puutunud õpilast ka pärast kooli lõppu. Kõivu (2006) uurimusest selgus, et pea kolmandik õpilasi omas kiusamise kogemust omavahelistes suhetes teiste õpilastega. 2013/2014 õppeaasta Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (2015) näitab, et Eesti 11–15 aastaste õpilaste seas umbes 17% on viimase paari kuu jooksul olnud kiusatud vähemalt 2–3 korda. Uuringu põhjal on kiusaja rollis 11–15 aastaste õpilaste seas olnud umbes 10% neist.

Kiusamise vähendamiseks on välja töötatud mitmeid kiusamisvastaseid programme, mis tegelevad muude kiusamist mõjutavate faktorite kõrval ka kaasõpilaste rolliga. Eelnevatest uurimustest on teada, et kaasõpilaste käitumine kiusamisolukorras mõjutab kiusamise esinemise sagedust (Salmivalli, Voeten & Poskiparta, 2011). Millise käitumise õpilane olukorras valib, oleneb aga tema väljakujunenud hoiakutest. Teadmised kiusamise esinemise sagedust mõjutavate tegurite, sealhulgas ka hoiakute kohta on tähtsad selleks, et tulevikus suurendada kiusamisvastaste programmide tõhusust.

Seni puudub ülevaade Eesti õpilaste hoiakutest kiusamise suhtes ja nende hoiakute seosest teiste kiusamise või kiusamise all kannatamise esinemise sagedusega. Käesoleva magistr töö eesmärk on selgitada välja, millised on Eesti õpilaste hoiakud kiusamise suhtes ja millised on nende hoiakute seosed kiusamise või kiusamise all kannatamise esinemise sagedusega.

Teoreetiline ülevaade

Kiusamise definitsioon ja liigitused

Kiusamine on levinud nähtus kogu maailmas ja sellega kaasnevaid erinevaid aspekte on uurinud mitmetest riikidest uurijad (Saarento, Boulton & Salmivalli, 2014; Chang, 2004; Rigby, 2004). Kiusamine on üks agressiivse käitumise alaliik. Kiusamisel leidub mitmeid erinevaid definitsioone, neist kõige levinum on Norra uurija Dan Olweuse definitsioon. Olweus (1997, lk 2) defineerib kiusamist kui „läbi aja korduvat agressiivset käitumist, mis on suunatud õpilasele ühe või mitme kaasõpilase poolt”. Olweus näeb kiusamises kolme tunnusoont, milleks on kiusamise korduvus läbi aja, eesmärk teha ohvrile kahju ning ebavõrdsus jõudude vahekorras. Ebavõrdsus jõudude vahekorras võib olla füüsiline, kus kiusaja on füüsiliselt tugevam kui ohver; vaimne ehk ohvrit tajutakse füüsiliselt/vaimselt nõrgemana või sotsiaalne, kus ebavõrdsus väljendub selliselt, et üksikut ohvrit kiusab mitmeliikmeline grupp (Smith & Morita, 1999, viidatud Kõiv, 2006).

Hiljuti on seatud kahtluse alla kiusamise korduvuse tunnuse tähtsus. Näitena on

toodud küberkiusamine, mis võib ka ühekordselt esineval kujul kujul ohvrile palju kahju teha. Seda põhjusel, et internetis jõuab kahjustav informatsioon kiirelt levida ning võib püsida seal pikaajaliselt (Slonje & Smith, 2008). Volk, Dane ja Marini (2014, lk 328) pakuvad uueks kiusamise definitsiooniks järgmist: „Kiusamine on agressiivne eesmärgile suunatud käitumine, mis kahjustab teist indiviidi jõudude ebavõrdsuse kontekstis”. Uues definitsioonis puudub kiusamise korduvuse tunnus ning eesmärk teha ohvrile kahju on asendunud eesmärgipärase agressiivse käitumisega. Viimane muutus võimaldab eristada juhuslikku ja reaktiivset agressiooni kiusamisest, kuna olukorras kus isik teeb kogemata teisele kahju või reageerib agressiivselt kellegi provokatsioonile, on tegemist pigem agressiooni kui kiusamisega (Volk et al.,2014).

Ka kiusamise liigitusi on erinevaid. Sharp ja Smith (2002) liigitavad kiusamist füüsiliseks, verbaalseks ja kaudseks. Füüsiline kiusamine võib väljenduda löömisena, näpistamisena, asjade ära võtmisena. Verbaalne kiusamine on näiteks narrimine, nimede panemine, mõnitamine, ähvardamine. Kaudne on seltskonnast kõrvalejätetus, isolatsioon ja kuulujuttude levitamine (Björkqvist, Lagerspetz & Kaukiainen, 1992). Kõiv (2006) liigitab kiusamist otseseks ja kaudseks, kus otsene väljendub füüsiliste ja verbaalsete avalike rünnakutena ohvri vastu ja kaudne sotsiaalse isolatsioonina või seltskonnast välja jätmisena. Kiire tehnoloogia arenguga võib kiusamise liigitusse lisada ka küberkiusamise nagu õelate sõnumite või e-mailide saatmine või sobimatu informatsiooni postitamine internetti (Slonje & Smith, 2008).

Kiusamise mõjud

Olweus (1997) on ohvrit kirjeldanud järgnevate sõnadega: ärevad, ebakindlad, vaiksed, ettevaatlikud, tundlikud, kergesti nutma hakkavad, madala enesehinnanguga, üksildased, hüljatud ja negatiivse suhtumisega vägivalda. Sellised omadused õpilastes võivad esile kutsuda kiusamist, kuid need on suure tõenäosusega ka kiusatud olemise tagajärg. Lapse jaoks, kes on kiusamise olukorras ohvri rollis on olukord pingeline ja emotsionaalselt raske. Hawkeri ja Boultoni (2000) uurimusest selgus, et kaaslaste poolt kiusatud last võib see mõjutada mitmeti, tekitades temas ärevust, madalat enesehinnangut, üksildust ning tihti esineb depressiooni. Ka suitsiidimõtteid esineb kiusamise ohvritel sagedamini kui teistel õpilastel (Klomek et al., 2009). Kahjuks ei kao kiusatud olemisega seotud probleemid kooli lõpuga, tekkinud psühhosotsiaalsed probleemid jäävad inimesega ka edasises elus. Olweuse (1997) uurimusest selgus, et kooli ajal kiusatud õpilastel esines depressiooni ja madalamat enesehinnangut ka hilisemas elus rohkem, kui õpilastel, keda polnud kiusatud. Seega on selge,

et kiusatud olemise tagajärjed on õpilase jaoks elumuutvad ja kaugeleulatuvad, mõjutades ohvri elukäiku märgatavalt.

Puudulikke sotsiaalseid oskusi on seostatud kiusajate ja ohvritega (Fox & Boulton, 2005). Kõivu (2006) väitel esines puudujääke sotsiaalsetes oskustes eriti ohvritel. Enamik tänapäeva teadlastest on saavutanud üksmeele, et puudujäägid sotsiaalsetes oskustes võivad olla kiusamise soodustajaks, kui ka tagajärjeks. Seetõttu võib ka sotsiaalsete oskuste puudumise liigitada kiusamise mõjude alla. Lindenberg jt (2005) toovad välja, et ohvrid tunnevad end üksiku ja õnnetuna ning neil on vähe sõpru. Ka need omadused on tihti kiusamise ohvriks sattumise põhjuseks ja ka tagajärjeks, kuna sellisel juhul polegi õpilasel palju võimalusi sotsiaalsete oskuste omandamiseks.

Ka kiusajad ise on pärast kooli lõpetamist keskmisest koolilõpetajast kehvemal positsioonil. Olweuse (1997) uurimuses on välja toodud, et umbes 60% kiusajatest poistest oli 24ndaks eluaastaks vähemalt ühe korra süüdi mõistetud. Hemphill jt (2011) Austraalia õpilaste seas läbi viidud longituudne uurimus tõi välja, et kiusamises osalemine oli seotud hilisemas kooliastmes varastamise ja vägivaldse käitumise suurema sageduse ja suurenenud alkoholi tarbimisega. Herrenkohl, Catalano, Hemphill ja Toumbourou (2009) leidsid, et füüsiline ja vaimne agressiivne käitumine ennustab sama käitumisviisi esinemise suurt tõenäosust mõned aastad hiljem, ka selles uurimuses tuli esile agressiooni ja hilisema mõnuainete tarbimise, sealhulgas alkoholi ületarbimise, vaheline seos. Olweus (1997) seostab kiusamist üldisema antisotsiaalse ja reegleid rikkuva käitumismustriga ning peab seetõttu loomulikuks kiusajate edasist tulevikku, milles esineb kriminaalsust ja alkoholi väärkasutust.

Õpilaste rollid kiusamisolukordades

Kiusamise protsessi põhilised osapooled on kiusaja ja ohver. Kuid leidub ka õpilasi, kes osalevad kiusamises ohvrina ning on ka ise kiusajad. Sellist rolli nimetatakse ohver–kiusajaks. Kui ohvrid on enamasti ebakindlad, nõrkade sotsiaalsete oskustega ja introvertsed, siis kiusajad on seevastu enesekindlamad, puuduliku empaatiavõimega, agressiivsed ja domineerivad. Kiusaja-ohvrid võivad aga omada nii ohvrile, kui ka kiusajale omaseid isikuomadusi (Georgiou & Stavriniades, 2008). Yang ja Salmivalli (2013) võrdlesid ohver–kiusajat kiusaja ja ohvri rolliga ning selgus, et ohver–kiusaja kiusab ja on kiusatud rohkem kui lihtsalt kiusaja või ohver. Kuna ohver–kiusaja kiusab ka ise teisi, saab talle osaks ka vähem mõistmist ja kaastunnet õpilastelt ja õpetajalt. Seega olukorras, kus kiusaja kiusab ohver–kiusajat, on suurem tõenäosus leida kaasatundjaid ning väiksem võimalus, et kaasõpilased või ka õpetaja astub vahele.

Kiusamise protsessis osalevad ka klassikaaslased võttes endale rollid kas kiusajat aidates ja julgustades, kaitstes ohvrit või tihti valivad kaasõpilased hoopis kõrvalise isiku rolli ja eemalduvad olukorrast (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman & Kaukiainen, 1996). Kaasõpilaste rollide jaotumist on uuritud mitmetes riikides nagu Soome, Holland, Itaalia, Saksamaa ja Suurbritannia. Salmivalli ja Voeten (2004) toovad nende uurimuste tulemusena välja, et umbes 20–30% õpilastest otsustab kiusamisolukorda mitte sekkuda. Sama osakaal on õpilastel, kes osalevad kiusamises julgustades või abistades kiusajat. Õpilasi, kes toetavad ohvrit on umbes 20%.

Bandura (1973, 1977) sotsiaalkognitiivse teooria kohaselt õppides ennustama positiivset tagajärge on tõenäoline, et kiusaja soovib tegevust korrata. Kui aga kiusamiskäitumisele ei järgne soovitud tulemust ja kõrvalseisjad astuvad ohvri kaitseks välja, jääb kiusaja ilma võimutundest ja mõjuvõimust, mille tulemusena võib kiusamise esinemine väheneda (viidatud Salmivalli et al., 2011). Salmivalli jt (2011) uurimuse tulemused näitasid, et kiusaja tunnustamine ja abistamine kaasõpilaste poolt on tugevalt seotud kiusamise sagemisega, ka ohvri kaitsmine mõjutas kiusamise esinemist, kuid väiksemal määral. Järelikult on kõrvalseisjate valitavatel rollidel võime mõjutada kiusajat. Millise rolli keegi kiusamisolukorras valib, on seotud õpilaste individuaalsete hoiakutega (Salmivalli & Voeten, 2004). Seega mõjutavad hoiakud kaudselt kiusamise esinemise sagedust.

Hoiakute seosed kiusamise esinemisega

Hoiakud on individuaalsed arusaamad sellest, millised käitumisviisid on aktsepteeritavad ja millised mitte (Huesmann & Guerra, 1997). Hoiakud on suunajaks, kuidas iga õpilane hindab olukorda enda ümber ja selle põhjal otsustab, kuidas reageerida. Eelnevatest uurimustest on teada, et kaasõpilaste käitumine kiusamise olukorras mõjutab kiusamise esinemise sagedust (Salmivalli et al., 2011). Seega on hoiakutel tähtis roll kiusamise esinemise sageduse kujunemisel, kuna kaasõpilaste hoiakud mõjutavad seda, kuidas nad otsustavad kiusamise olukorras käituda.

Uuringud näitavad, et suuremal osal õpilastest on negatiivne hoiak kiusamisse. Nad peavad kiusamist valeks ja peavad õigeks ohvri toetamist (Boulton et al., 1999; Whitney & Smith, 1993). Salmivalli ja Voeten 2004 uuringus leidis kinnitust hüpotees, et ohvri kaitsmine ja kiusamisolukorrast eemaldumine on seotud kõrge kiusamisvastase hoiaku tasemega ning kiusamine ja kiusamise julgustamine väljendavad kiusamisvastase hoiaku madalat taset. Ka poiste ja tüdrukute vahelistes hoiakutes esines erinevusi. Tüdrukute hoiakud olid poiste hoiakutest rohkem kiusamisvastased ning poiste kiusamisvastased hoiakud vähenesid veelgi

4. ja 5. klassi vahel. Ka Sentse, Veenstra, Kiuru ja Salmivalli (2014) uurimuses sai kinnitust, et poistel on suurem tõenäosus osaleda kiusamistegevuses, kui tüdrukutel. Tüdrukute puhul osutusid individuaalsetest hoiakutest olulisemaks kõrvalseisjate hoiakud (Salmivalli & Voeten, 2004).

Nagu eelnevalt mainitud, on suuremal osal õpilastel kiusamise osas negatiivne hoiak, kuid kahjuks ei väljendu see alati nende käitumises. Salmivalli ja Voeteni (2004) uurimus viidi läbi 4.-6. klassi õpilaste hulgas ning selgus, et hoolimata soost või klassist oli õpilaste hoiakute ja käitumise vaheline seos kiusamisolukorras väike. Ka Boulton, Trueman ja Flemington (2002) on varasemalt sama tähendanud. Kuigi õpilaste hoiakud kiusamisse on enamasti taunivad, leidub veel mitmeid faktoreid, mis mõjutavad õpilaste hoiakute väljendumist käitumises.

Klassinormid

Juba 1983 aastal leidis Levine, et klassiruumi sisesed mõjutajad omavad tähtsat rolli õpilaste varajases sotsiaalses arengus. Ka Henry jt (2000) toovad uurimuses välja, et varajastel kooliaastatel kujunevad õpilaste hoiakud agressiooni, kohandades enda hoiakuid oma käitumisega ja võttes arvesse kaaslaste hoiakuid. Hilisematel kooliaastatel on kujunenud individuaalsed hoiakud ja ümbritsevad klassinormid need, mis otsustavad kuidas käituda erinevates olukordades.

Klassinormide all mõeldakse klassiliikmete määratud ja kaaslaste poolt heakskiidetud käitumisviise. Need võivad klassides olla väga erinevad. Nagu eelnevalt selgus, on kiusamise esinemise sagedusel seos kaasõpilaste hoiakutega kiusamisse. Kuid individuaalsete hoiakute kõrval on veel suurem roll klassis esinevatel normidel, mis mõjutavad õpilaste käitumist kiusamisolukorras (Salmivalli & Voeten, 2004). Teadlased (Henry et al., 2000) eristavad kirjeldavat klassinormi, milleks on klassis esineva kiusamise keskmine tase ning keelavat klassinormi ehk klassi õpilaste keskmised hoiakud kiusamisse. Kirjeldavat normi peetakse oluliseks, kuna mida rohkem esineb klassis kiusamist, seda tavapärasemalt ja seetõttu lubatavana sellist käitumist nähakse (Sense et al., 2014, Ang et al. 2010). Henry jt (2000) leidsid aga oma uurimuses, et kirjeldavad normid ei avaldanud mingit mõju agressiivsele käitumisele. Keelavat normi peetakse tähtsaks, kuna kõrvalseisvate keelavad või aktsepteerivad hoiakud mõjutavad kiusaja käitumist (Henri et al., 2000; Pozzoli, Gini & Vieno, 2012). Sealjuures leidub ka mitmeid uurimusi mis näitavad vastupidist tulemust, kus keelavad klassinormid ei mõjuta õpilaste osalemist kiusamiskäitumises (Sense et al., 2014; Scholte et al., 2010). Sentse jt (2014) selgitavad, et põhjuseks, miks kirjeldav

norm on keelavast normist suurema mõjuga, võib olla fakt, et kaasõpilaste käitumine on märgatavam kui nende hoiakud. Käitumine on silmaga nähtav tegevus, kuid hinnanguid on võimalik enda teada jätta või väljendada salaja.

Teadlased on leidnud, et klassides, kus agressioon on tavapärane nähtus, muutuvad õpilased aja jooksul vägivaldsemaks (Mercer, McMillen & DeRosier, 2009). Henry jt (2000) uurimusest selgus, et klassi keelavad normid ennustasid õpilaste individuaalseid hoiakuid. Peets jt (2015) töid värskes uurimuses välja, et klassinormid mõjutavad tugevalt õpilasi oma empaatialle, enesetõhususele ja sotsiaalsele positsioonile toetudes ohvrit kaitsma või mitte kaitsma. Seega võib järeldada, et klassinormid ja individuaalsed hoiakud on üksteisega tihedalt seotud. Sense jt (2014) uurimuses ilmnis lahknevus, kus individuaalsetel kiusamisvastastel hoiakutel oli vähene negatiivne mõju kiusamiskäitumisele, kuid klassi tasandil keelaval normil mõju puudus. Erisust põhjendatakse sellega, et klassis, kus kiusamist esineb palju ja seda tajutakse normatiivse käitumisena on õpilastel raske oma negatiivseid hoiakuid kiusamisse väljendada, kuna sellega eristatakse normist. Seega tajutakse klassis üldist kiusamist lubavat hoiakut, kuigi individuaalsel tasandil on hoiakud vastupidised. Peets jt (2015) pakuvad välja, et olukorda aitaks parandada õpilaste teavitamine sellest, kuidas nende hoiakute väljendamine või väljendamata jätmine mõjutab kiusajat.

Lapsevanemate hoiakute mõju

Lapsevanematel on tähtis osa laste emotsionaalse, kognitiivse ja sotsiaalse arengu toetamisel. Lapse käitumist mõjutavad näiteks kiindumussuhe vanemaga, sotsiaalne tugi, distsipliini tagamise meetodid ja kodune emotsionaalne kliima (Nickerson, Mele & Osborne-Oliver, 2010). Lapsevanemad on lapse kõige tähtsamad eeskujud juba sünnist saati. Eeskujuks on lapsele nii vanema õpetussõnad, kui ka käitumine erinevates olukordades.

Kuna lapsevanemad on otsesed eeskujud lastele, võiks arvata, et õpilaste hoiakud kiusamisse ühtivad vanemate omadega. Eslea ja Smith (2000) uurimuses aga seost ei leitud. Seose puudumist võib selgitada sellega, et vanema hoiakud kiusamisse ja õpilaste poolt tajutav vanema hoiak ei pruugi kattuda. Näiteks olukorras, kus kodus kiusamisest ei räägita ning vanem on jätnud kiusamise esinemise olukorra tähelepanuta, võib laps teha järelduse, et vanem lubab sellist käitumist.

Hollandis läbiviidud uurimuses selgus, et kiusatud õpilastest 63% rääkisid kiusamisest oma vanematele ning vanematest 60% võttis midagi ette, et lapse kiusamist peatada. Vaid 33,3% regulaarsete kiusajate vanemaid vestlesid oma lapsega nende käitumisest (Fekkes, Pijpers & Verloove-Vanhorick, 2005). Suur osa vanematest ei ole teadlikud oma lapse

osalusest kiusamises või ei oska selle teadmiselega midagi ette võtta. Ka kiusamisvastaste programmide üheks osaks on lapsevanemate koolitamine ja kaasamine programmis. Ttofi ja Farrington (2011) võrdlesid erinevate kiusamisvastaste programmide efektiivsust kiusamise vähendamisel. Tulemused näitasid, et lapsevanemate koolitamine ja kaasamine programmis oli üks tähtsamatest osadest kiusamise esinemise vähendamisel. Seega lapsevanemate teadlikuse tõstmine kiusamise teemal võimaldab neil oma kiusamisvastaseid hoiakuid efektiivsemalt väljendada, mille tulemusena kiusamise esinemine väheneb.

Õpetaja hoiakute mõju

Lapsevanemate kõrval on lastele veel suureks eeskujuks nende õpetaja, kes veedab kooliajal õpilastega koos märkimisväärselt palju aega. Mitmetes uurimustes on pööratud tähelepanu õpetajate hoiakutele ja nende mõjule õpilaste hoiakutele ja klassinormidele seoses kiusamiskäitumisega. Veenstra, Lindenberg, Huitsing, Sainjo & Salmivalli (2014) uurimusest leiti, et õpetajatel on tähtis roll kiusamisvastaste hoiakute kujundamisel klassis. Kuid sealjuures leiti, et tähtis on ka õpetaja enesetõhusus kiusamisega tegelemisel. Klassis, kus õpilased tajusid õpetaja ebatõhusust kiusamise vähendamisel ja seetõttu pidid sellega rohkem vaeva nägema, oli kiusamise esinemine kõige suurem. Klassis, kus õpetaja kiusamisvastane tegevus oli tõhus, vähenes aja möödudes kiusamise esinemine.

Õpetaja hoiakute seost kiusamise esinemisega on vaadelnud ka teised uurijad. Saarento, Boulton ja Salmivalli (2014) uurimuses selgus, et kooskõlas varasemate uurimustega (Saarento et al. 2011, 2013) on õpilaste nägemus õpetaja hoiakust kiusamisse seoses kiusamise esinemise sagedusega. Õpilaste nägemus õpetaja hoiakust mõjutas nii individuaalseid hoiakuid, kui ka klassi tasandil kiusamise sagedust. Seega on õpetajate hoiakutel suur mõju õpilastele nii hoiakute kujunemisel kui ka käitumisviisi valikul.

Selleks, et õpetaja hoiakud saaksid õpilasi mõjutada, on tähtis nende hoiakute väljendamine tegevuses. Novick ja Isaacs (2010) uurisid õpetajate reageerimist kiusamisele ning ilmnes, et õpetajad reageerivad suurema tõenäosusega kiusamisele, kui keegi õpilastest teavitab neid kiusamisolukorrast. Kiusamisele reageerimine oli vähem tõenäoline, kui õpetaja sattus ise kiusamisolukorda nägema. Selline tulemus võib olla põhjendatav asjaoluga, et õpetajad, kellele õpilased julgevad kiusamisest teada anda, on ka üldiselt aktiivsemad, vastutustundelisemad ja rohkem kaasatud. Selleks, et õpetaja sekkuks on aga tähtis õpetaja informeeritus kiusamisest ja sellega toimetulekuks vajalikest võtetest.

Pooled kiusatud õpilastest vanuses 9-11 ei öelnud õpetajale, et neid kiusatakse (Fekkes et al., 2005). Juhtudel, kus õpetaja oli teadlik kiusamise toimumisest ning sekkus

ebaefektiivselt, jäi kiusamine enamasti samale tasemele või halvenes veelgi. Selle uurimuse tulemused tõestavad, kui olulised on õpetajate koolitused kiusamise teemadel ja õpetaja tõhusus kiusamisega tegelemisel. Kui õpilased näevad, et ka eeskujuks olev õpetaja ei suuda kiusamist takistada, mõjutab see ka õpilaste usku enda enesetõhususse, mis teadaolevalt on tähtis kiusamisolukorras sekkumiseks. Kui õpetaja kiusamisvastane tegevus on aga efektiivne, siis aitab see kaasa kiusamisvastaste klassinormide tekkele, mis omakorda võimaldab õpilastel ka väljendada oma individuaalseid kiusamisvastaseid hoiakuid.

Toetudes eelnevalt toodud materjalile, on selge, et kiusamine on probleemiks ka Eesti õpilastele ning kiusamise mõjud võivad olla karmid ja kaugele ulatuvad. Kiusamise ja kiusamise all kannatamise sageduse kujunemisel on mitmeid tegureid, nagu individuaalsed hoiakud, klassinormid, õpetaja ja lapsevanema suhtumine kiusamisse. Seni puudub ülevaade Eesti õpilaste hoiakutest kiusamisse ning nende hoiakute seosest teiste kiusamise või kiusamise all kannatamise esinemise sagedusega.

Uurimuse eesmärk, uurimisküsimused ja hüpoteesid

Magistritöö eesmärk on selgitada välja, millised on Eesti õpilaste hoiakud kiusamise suhtes ja millised on nende hoiakute seosed kiusamise või kiusamise all kannatamise esinemise sagedusega.

Uurimuse käigus soovitakse vastata uurimisküsimustele:

1. Milliseid erinevusi esineb poiste ja tüdrukute hoiakutes ning millised erinevused hoiakutes ilmnevad seoses õpilaste vanusega (4.–6.kl)?

Eelnevatest uurimusest on selgunud, et poiste kiusamist soosivad hoiakud on tugevama kui tüdrukute (Salmivalli & Voeten, 2004). Sentse jt (2014) kõrvutasid 4., 5. ja 6. klasside hoiakuid kiusamise ning 6.klassi õpilaste kiusamist soosivad hoiakud olid tugevamad, kui 4. ja 5. klassides. Seetõttu võib eeldada, et

Hüpotees 1: Poiste kiusamist soosivad hoiakud on tugevamad, kui tüdrukute omad

Hüpotees 2: 6. klassi õpilaste kiusamist soosivad hoiakud on tugevamad, kui 4. ja 5. klassi omad.

2. Millised on kiusamise olukorras osalevate osapoolte (kiusaja, ohver, ohver–kiusaja, kõrvalseisja) hoiakud kiusamisse?

3. Mil määral on õpilaste hoiakud seotud nende arvamusega õpetajate ja lapsevanemate hoiakutest kiusamise suhtes ja kiusamise vastasest tegevusest?

Varasemalt on leitud, et õpilaste nägemus õpetaja hoiakutest kiusamisse mõjutab õpilaste hoiakuid kiusamisse (Saarento et al., 2014). Erinevate kiusamisvastaste programmide võrdluse (Ttofi & Farrington, 2011) käigus on ilmnenu, et ka lapsevanemate kaasamine programmis omas tähtsat rolli kiusamise vähendamisel. Eelnevale tuginedes võib püstitada hüpoteesi:

Hüpotees 3: Õpilaste kiusamisvastased hoiakud on positiivses seoses nende arvamusega õpetaja ja vanema kiusamisvastasest suhtumisest ja õpetaja kiusamisvastasest tegevusest.

4. Milline on seos õpilaste hoiakutel kiusamisse ja kiusamise ning kiusamise all kannatamise sageduse vahel?

Uurijad on tähendanud, et mida kõrgemad on kiusamisvastased hoiakud ja madalamad kiusamist soosivad hoiakud, seda väiksem on kiusamise sagedus (Salmivalli et al., 2011).

Sellest tulenevalt võib oletada et

Hüpotees 4: Kiusamiskäitumise sagedus on negatiivselt seotud kiusamise vastaste hoiakutega.

Hüpotees 5: Kiusamiskäitumise sagedus on positiivselt seotud kiusamist soosivate hoiakutega.

Metoodika

Käesoleva magistritöö andmestik on osa KiVa kiusamisvastase programmi pilootuuringu avaküsitlusest 2013. aasta sügisel (läbiviijaks SA Kiusamisvaba Kool koostöös Turu Ülikooliga Soomest, Eesti poolne koordinaator Kristiina Treial).

Valim

Magistritöö valimi moodustasid KiVa kiusamisvastase programmi pilootuuringusse sattunud koolide 4. –6. klasside õpilased. Uurimuses osales 2843 õpilast 39 erineva suurusega koolist üle Eesti. Projekti raames saadeti üleskutse kõigile eesti keeles ja vähemalt I ja II kooliastmes õpetavale üldhariduskoolile. Oma soovi avaldas 84 kooli, projektis osalema loositi 40 kooli, üks kool loobus vahetult enne uuringut. Uuringus osalenutest 1438 (50,6%) olid tüdrukud ning 1405 (49,4%) poisid. Küsitlusele vastanute jaotumine klasside lõikes on toodud tabelis 1.

Tabel 1. *Vastanute jagunemine klasside järgi (sagedused ja protsendid)*

	Sagedus	Protsent
Klass 4	977	34,4
5	985	34,6
6	881	31,0
Kokku	2843	100,0

Mõõtevahend

Magistritöös püstitatud eesmärkide täitmiseks koguti andmeid Soomes Turu Ülikoolis välja töötatud KiVa programmi iga-aastase veebipõhise õpilasküsitluse teel. Küsitlus koosnes erinevatest teemaplokkidest. Käesolevas uurimuses kasutati andmeid Olweuse kiusaja–ohvri küsimustikust (2 skaalat, Olweus, 1996/Solberg& Olweus, 2003) ja kiusamisega seotud hoiakute küsimustikust (12 väidet, Rigby & Slee (1991) põhjal kohandatud Kärnä jt, 2011).

Küsimustik algas õpilase soo ja klassi määramisega. Õpilaste kiusamiskäitumise ja kiusamise all kannatamise sageduse hindamiseks kasutati Olweuse kiusaja-ohvri küsimustiku globaalset versiooni, mis koosneb kahest küsimusest. Enne kiusamist käsitlevaid küsimusi oli esitatud kiusamise definitsioon ja tunnused, mis aitas õpilastel määratleda kiusamist. Käesolevas uurimuses oli kasutatud küsimusi määramaks kiusamise toimepaneku sageduse ja kiusamise all kannatamise sageduse ja kestvuse kohta. Lisaks olid töös küsimused hindamaks õpilaste arvamust õpetaja ja lapsevanema suhtumisest kiusamisse ning õpetaja kiusamisvastasest tegevusest.

Kiusamisega seotud hoiakute uurimiseks kasutati KiVa kiusamisvastase programmi küsimustikust hoiakutega seonduvat osa. See koosnes 12 kiusamise teemalisest väitest, millele oli võimalik vastata Likerti 5-palli skaalal. Õpilasel oli võimalik valida väitega mitte nõustumisest täieliku nõustumiseni.

Küsimustikud tõlgiti eesti keelde paralleeltõlke protseduurina projekti koordinaatori ja tema assistendi poolt. Kaht tõlget võrreldi ja üksikud ilmnenu erinevused arutati läbi.

Protseduur

Uurimuses kasutatud andmed koguti 2013 september–oktoober projekti koordinaatori vedamisel. Uuringus osalemiseks võeti lapsevanematelt kirjalik informeeritud nõusolek. Osaleda võisid kõik õpilased, kelle vanem ei väljendanud selget keeldumist. Klassijuhatajaid instrueeriti läbi viima oma klassi õpilastega küsitlusele vastamise protseduuri veebis. Vastamine toimus kooli arvutiklassis koolipäeva jooksul.

Andmeanalüüsiks kasutati SPSS 23 statistikapaketti. Andmete kirjeldamiseks ja

illustreerimiseks kasutati kirjeldavat statistikat (sagedustabelid, aritmeetilised keskmised, standardhälve).

Kiusamisega seotud hoiakute väljaselgitamiseks viidi läbi faktoranalüüs 12 väite põhjal. SPSS programmiga leiti faktorlaadungi väärtused, mille abil jaotati tunnuseid faktoritesse. Väljastati faktorskoorid kasutades regressiooni meetodit (Field, 2009), mida kasutati uurimistööküsimustele vastamisel ja hüpoteeside kontrollimisel.

Määramaks õpilaste rolle kiusamisolukorras kasutati küsimusi, kui tihti õpilast viimaste kuude jooksul kiusati ning kui tihti on õpilane kiusanud teisi viimaste kuude jooksul. Kui õpilane vastas eitavalt mõlemale küsimusele, sai õpilase rolliks kõrvalseisja. Kui õpilast kiusati viimaste kuude jooksul 2 või enam kordi, sai tema rolliks ohver. Olles kaasõpilast kiusanud viimaste kuude jooksul 2 või enam kordi, sai õpilase rolliks kiusaja. Kui õpilast oli kiusatud ja õpilane ise kiusas 2 või enam kordi, sai õpilase rolliks ohver-kiusaja. Rollid põhinevad enesehinnangulistel väärtustel.

Tulemused

Kiusamisvastaste hoiakute väljaselgitamiseks viidi läbi faktoranalüüs. Faktoranalüüs hõlmab 2843 õpilase vastuseid 12 kiusamisega seonduvatele väidetele. Faktoranalüüsis kasutati peakomponentide meetodit (*Principal components*). Esialgu kasutati Direct oblimumin pööramist, kuid kuna selgus, et faktorite vahel olulisi seoseid ei ilmnenu, otsustati kasutada Varimaxi pööramist (Field, 2009).

Esimeseks faktoriks sai „*Kiusamist soosivad hoiakud*”. Faktorisse kuulub 6 väidet, mis väljendavad õpilaste kiusamist heakskiitvaid hoiakuid (Tabel 2). Faktori reliaablus (Cronbachi alpha 0,686).

Tabel 2. *Kiusamist soosivad hoiakud.*

Väide nr.	Faktorlaadungi väärtus	Väite sisu
4. väide	0,607	Nõrgad Õpilased ise kutsuvad endale häda kaela.
5. väide	0,533	Naljakas on vaadata, kuidas õpilane läheb närvi, kui teda narritakse.
7. väide	0,415	Lapsed ei peaks kurtma, kui neid kiusatakse.
10. väide	0,711	Mind tüütavad õpilased, kes nutavad ja hakkavad kergesti kartma.
11. väide	0,684	Lapsed, kelle kallal palju noritakse, tavaliselt on ise selle ära teeninud.
12. väide	0,688	Kellelegi ei meeldi nõrgad.

Teiseks faktoriks sai „*Kiusamist taunivad hoiakud*”. Faktorisse kuulub 4 väidet, mis iseloomustavad õpilaste kiusamisevastaseid hoiakuid (Tabel 3). Faktori reliaablus (Cronbachi alpha 0,523).

Tabel 3. *Kiusamist taunivad hoiakud.*

Väide nr.	Faktorlaadungi väärtus	Väite sisu
3. väide	0,634	Mulle meeldib, kui keegi astub kiusatud õpilase kaitseks välja.
6. väide	0,641	On õige tegu aidata õpilasi, kes end ise kaitsta ei saa.
8. väide	0,605	Kiusaja on tegelikult argpüks.
9. väide	0,645	Ma vihastan, kui näen, et kedagi kiusatakse.

Viimaseks faktoriks nimetati „*Valikuline sallimatus*”. Faktorisse kuulub 2 väidet, mis iseloomustavad õpilaste sallimatust kiusatavate vastu (Tabel 4). Faktori reliaablus (Cronbachi alpha 0,188).

Tabel 4. *Valikuline sallimatus.*

Väide nr.	Faktorlaadungi väärtus	Väite sisu
1. väide	0,838	Ma ei tahaks olla sõber lapsega, kes laseb end teistel kamandada.
2. väide	0,575	Mõnda last võib vastikute nimedega kutsuda.

Leidmaks erinevusi tüdrukute ja poiste hoiakutes, kasutati sõltumatute valimite T-testi (Tabel 5). Leiti, et kiusamist soosivate ja taunivate hoiakute osas olid tüdrukute ja poiste vahel statistiliselt oluline erinevus ($p < 0,05$). Tüdrukute kiusamist soosivad hoiakud olid madalamad ja kiusamist taunivad hoiakud kõrgemad, kui poistel. Valikulise sallimatuse osas poiste ja tüdrukute vahelisi erinevusi ei leitud ($p > 0,05$).

Tabel 5. *Tüdrukute ja poiste erinevused kiusamisega seonduvates hoiakutes.*

Hoiak	Tüdrukud M	Tüdrukud SD	Poisid M	Poisid SD	t	p
Kiusamist soosiv	-,22	,891	,22	1,054	-12,055	0,00
Kiusamist tauniv	,14	,887	-,15	1,085	7,739	0,00
Valikuline sallimatus	-,01	,958	,01	1,041	-3,26	0,745

Märkus: M – Faktorskoori keskmine SD –faktorskoori standard hälve t –statistiline väärtus p – olulisusnivoo

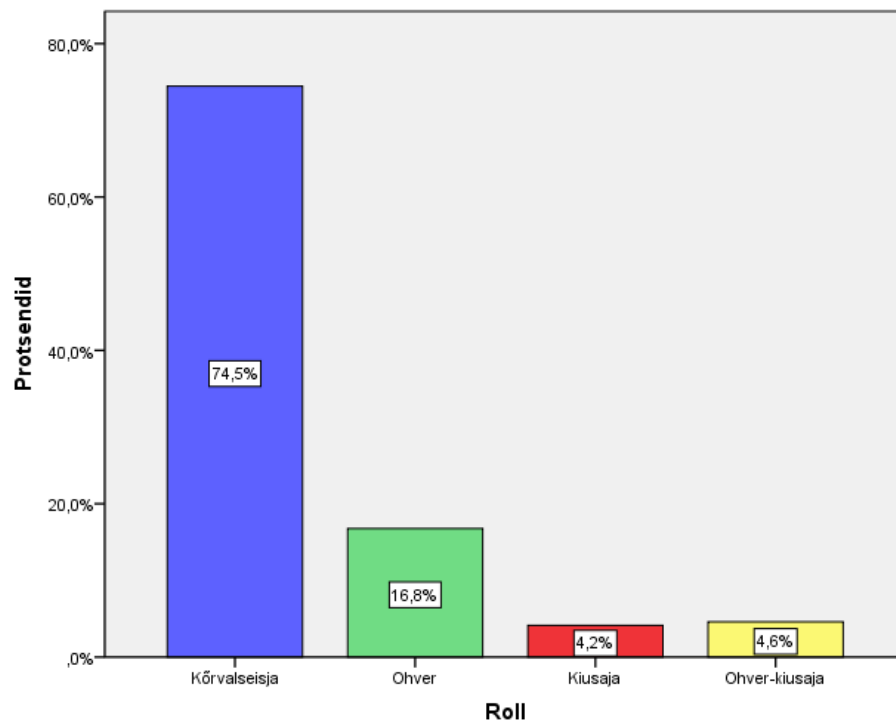
Selgitamaks välja, millised on klassidevahelised erinevused nende kolme faktori osas, viidi läbi dispersioonanalüüs (ANOVA). Leiti statistiliselt oluline erinevus kiusamist soosivates hoiakutes (tulemused kajastuvad tabelis 6). Post hoc test LSD meetodil ($F(2,2840)=3,50, p<0,05$) näitas, et kiusamist soosivate hoiakute faktoris esinesid statistiliselt olulised erinevused 4. ja 6. ning 5. ja 6. klasside vahel ($p<0,05$). 6. klassi õpilaste kiusamist soosivad hoiakud olid tugevamad, kui 4. ja 5. klassides.

Tabel 6. Klasside vahelised erinevused hoiakutes kiusamisse.

Klass	Kiusamist soosivad		Kiusamist taunivad		Selektiivne sallimatus	
	M	SD	M	SD	M	SD
IV	-,05	1,01	-,01	1,01	-,06	1,03
V	-,02	,97	,01	,98	,03	1,01
VI	,07	1,02	-,00	1,00	,04	,95

Märkus: M–faktorskoori keskmine SD –faktorskoori standard hälve

Seejärel uuriti, kuidas kiusamises osalejate rollid on seotud hoiakutega kiusamisse. Õpilaste vastustest selgus, millised on nende rollid kiusamisolukorras. Õpilaste jaotumine rollides on kajastatud joonisel 1.

Joonis 1. Õpilaste jaotumine rollides.

Saamaks teada, kuidas on kiusamises osalejate rollid seotud hoiakutega kiusamisse

kasutati ANOVA dispersioonanalüüsi. Võrdluses oli 4 rolli– kõrvalseisja, ohver, kiusaja ja ohver-kiusaja (tulemused tabel 7). Erinevas rollis õpilaste hoiakutes ilmnemiseks olulised erinevused ($F(3,2839)=23,80, p<0,01$). Post hoc testi LSD meetodi abil leiti, et kiusamist soosivad hoiakud olid kõrgemad kiusajal ja ohver–kiusajal. Kiusamist taunivate hoiakute osas ($F(3,2839)=2,98, p<0,05$) olid statistilised erinevused sarnased, mis kiusamist soosivate hoiakute puhul. Kiusamise vastased hoiakud olid kõrgeimad kõrvalseisjatel ja ohvritel.

Tabel 7. Hoiakute erinevused erinevas rollis õpilastel.

Roll	Kiusamist soosiv		Kiusamist tauniv		Valikuline sallimatus	
	M	SD	M	SD	M	SD
Kõrvalseisja	-,05	,95	,01	,98	,00	,99
Ohver	-,02	1,03	,03	1,01	-,09	,99
Kiusaja	,61	1,22	-,20	1,13	,06	1,09
Ohver- kiusaja	,40	1,27	-,20	1,09	,13	1,07

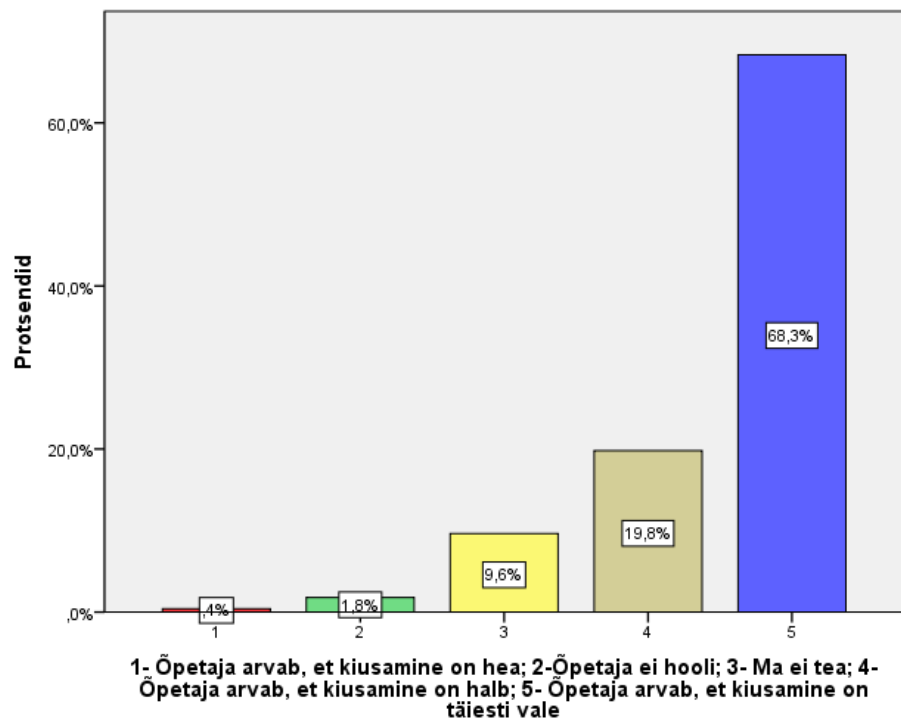
Märkus: M–faktorskooori keskmine SD–faktorskooori standardhälve

Leidmaks, kuidas on õpilaste arvamus õpetaja suhtumisest kiusamisse ja kiusamisvastasest tegevusest ning vanemate suhtumisest kiusamisse seotud õpilaste hoiakutega kiusamisse, viidi läbi Pearsoni korrelatsioonanalüüs, tulemused on esitatud tabelis 8. Selgus, et kiusamist soosivad hoiakud on negatiivses seoses arvamusega õpetaja ja vanema kiusamist tauniva suhtumise ja tegevusega. Õpilaste kiusamist taunivad hoiakud olid positiivses seoses nende arvamusega õpetaja ja vanema kiusamist tauniva suhtumise ja tegevusega. Selektiivse sallimatuse osas leiti oluline negatiivne seos ainult nende arvamustega lapsevanema kiusamist tauniva suhtumisega.

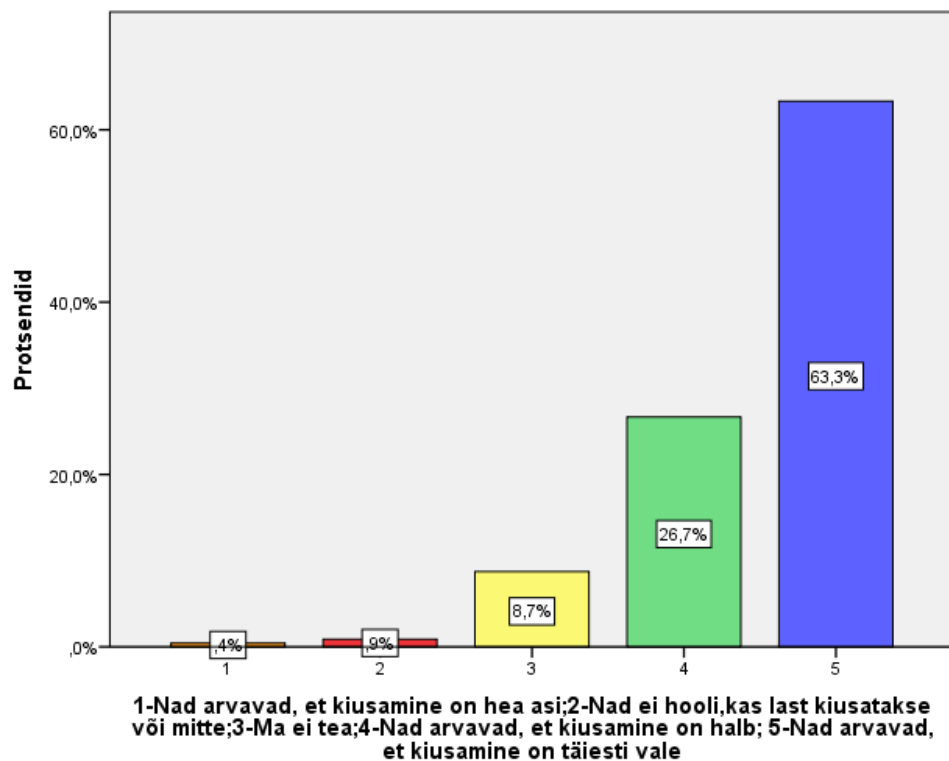
Tabel 8. Õpilaste arvamus õpetaja suhtumisest kiusamisse ja kiusamisvastasest tegevusest ning vanemate suhtumisest kiusamisse seos õpilaste hoiakutega kiusamisse.

Hoiak	Arvamus õpetaja suhtumisest kiusamisse		Arvamus õpetaja kiusamisvastasest tegevusest		Arvamus vanema suhtumisest kiusamisse	
	r	p	r	p	r	p
Kiusu soosivad hoiakud	-,12	0,00	-,15	0,00	-,22	0,00
Kiusu taunivad hoiakud	,14	0,00	,11	0,00	,24	0,00
Valikuline sallimatus	-,03	0,11	-,11	0,57	-,05	0,01

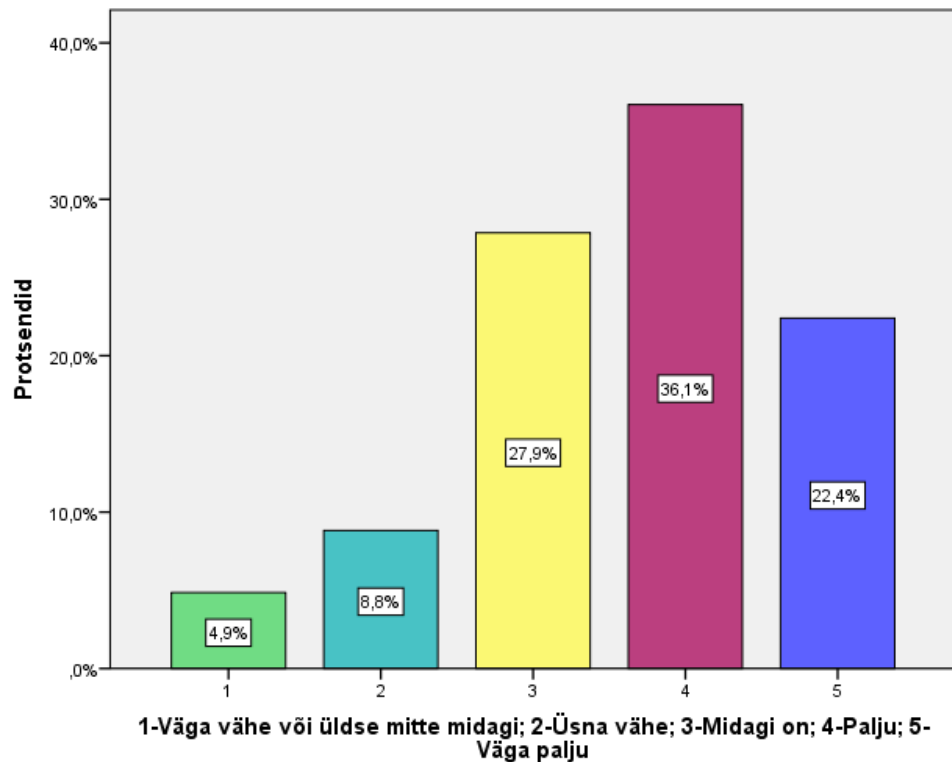
Õpilaste arvamused õpetaja ja vanemate suhtumisest kiusamisse on kajastatud joonisel 2 ja joonisel 3. Õpilaste arvamus õpetaja kiusamisvastasest tegevusest on näidatud joonisel 4.

Joonis 2. Õpilaste arvamus õpetaja suhtumisest kiusamisse.

Joonis 3. Õpilaste arvamus vanemate suhtumisest kiusamisse.

Joonis 4. Õpilase arvamus õpetaja kiusamisvastasest tegevusest.

Seoste leidmiseks kiusamiskäitumise sageduse ja kiusamisvastaste hoiakutega ning kiusamise all kannatamise sageduse ja kiusamist soosivate hoiakute vahel, kasutati Pearsoni korrelatsioonanalüüsi (tabel 9). Tulemused näitasid, et kiusamiskäitumise sagedus oli negatiivses seoses kiusamisvastaste hoiakutega. Kiusamise all kannatamise sagedus oli positiivses seoses kiusamist soosivate hoiakutega.

Tabel 9. Kiusamiskäitumise ja kiusamise all kannatamise sageduse seos hoiakutega kiusamise suhtes.

	Kiusamiskäitumise sagedus		Kiusamise all kannatamise sagedus	
	r	p	r	p
Kiusamist soosivad hoiak	,20	0,00	,04	0,04
Kiusamist tauniv hoiak	-,09	0,00	,02	0,29
Valikuline sallimatus	,03	0,08	-,02	0,21

Märkused: r – Pearsoni korrelatsioonikordaja p – olulisusnivoo ($p < 0,05$)

Arutelu

Käesoleva uurimuse käigus on antud teoreetiline ülevaade kiusamise mõistest ja

liigitusest, kiusamise mõjudest, õpilaste rollidest ja hoiakutest, klassinormidest ning tajutud täiskasvanute (õpetaja ja lapsevanema) kiusamisse suhtumise mõjust. Järgnevas peatükis arutleb autor töö tulemuste üle ning kõrvutab neid eelnevates uurimustes leituga. Peatükis tuuakse välja ka töö praktiline väärtus ning piirangud.

Faktoranalüüsi käigus eristusid 3 faktorit, millele anti vastavalt faktorisse kuuluvatele väidetele nimetused – kiusamist soosivad hoiakud, kiusamist taunivad hoiakud ja valikuline sallimatus. Valikulise sallimatuse faktor on mõnevõrra problemaatiline, kuna sellesse kuulub vaid 2 väidet ning seetõttu oli ka faktori sisemine reliaablus nõrk (Cronbachi alpha 0,188). Samas selline faktor siiski eristus. Valikulise sallimatuse teema vajab edaspidi sügavamalt käsitlemist ja täiendavat uurimist, et selgitada välja, kas antud töös saadud faktor on juhuslik või tõepoolest on sellise sisuga hoiakud kiusamise juures omaette tähendusega.

Töös sooviti teada saada õpilaste hoiakute erinevusi soo ja klassi lõikes. Selgus, et poiste hoiakud olid tüdrukute omadest rohkem kiusamist soosivad. Need tulemused langevad kokku Salmivalli ja Voeteni (2004) poolt leituga. Ka Saarento jt (2014) tulemused näitasid, et poiste kiusamist soosivad hoiakud olid tugevamad. 2013/2014 õppeaasta Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu (2015) tulemused näitavad, et tüdrukud on kiusatud ja kiusavad teisi vähem, kui poisid – ka see on kooskõlas tüdrukute nõrgemate kiusamist soosivate hoiakutega.

4.– 6. klasside võrdluses esines statistiliselt olulisi erinevusi kiusamist soosivate hoiakute osas. Õpilaste kiusamist soosivad hoiakud tugevnesid nii 5., kui ka 6. klassis. Sentse jt (2014) uurimuses kõrvutati samuti 4.– 6. klasside õpilaste kiusamisega seonduvad hoiakud. Selgus, et 6.klassi kiusamist soosivad hoiakud olid tugevamad, kui 4. ja 5. klassi omad. Seega leidis töös püstitatud esimene ja teine hüpotees kinnitust.

Järgmiseks taheti teada saada kiusamises osalevate osapoolte rollide seost hoiakutega. Protsentuaalselt kõige rohkem oli uuringus osalejate hulgas kõrvalseisjaid (74,5%) ja ohvreid (16,8%). Kiusajaid ja ohver-kiusajaid kokku oli 8,8%. Need näitajad on samas suurusjärgus Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus (2015) leituga. Analüüsi käigus selgus, et kiusamist soosivad hoiakud olid sarnaselt madalad kõrvalseisjal ja ohvril. See väljendub ka nende käitumises, sest nii ohvri kui kõrvalseisja rollis õpilased ei osale kiusamisolukorras kiusajana. Kõrged kiusamist soosivad hoiakud esinesid kiusajal ja ohver-kiusajal.

Kiusamist taunivad hoiakud olid seevastu kõrgemad just ohvritel ja kõrvalseisjatel. Madalad kiusamist taunivad hoiakud olid kiusajal ja ohver-kiusajal. Sarnasele järeldusele jõuti ka Salmivalli ja Voeteni (2004) uurimuses, kus kiusamist ja kiusamise tunnustamist seostati madala kiusamist tauniva hoiaku tasemega ning ohvri kaitsmist ja kõrvalise rolli valimist kõrge tauniva hoiakuga. Valikulise sallimatuse faktoris esines statistiliselt oluline

erinevus vaid ohvri ja ohver–kiusaja vahel. Valikulise sallimatuse tase oli kõrgem ohver–kiusaja rolli puhul. Kahjuks ei leinud töö autor eelnevaid uurimusi valikulise sallimatuse kohta. Kuid ohver–kiusaja rolli puhul võib valikulise sallimatuse tase olla kõrge, kuna olles ise ohver, vajab ta oma süütunde vaigistamiseks põhjendust, miks on lubatav ka ise kedagi teist kiusata. Selliseks põhjenduseks võib olla näiteks hoiakute skaalal kasutatav väide „Mõnda last võib vastikute nimedega kutsuda.”.

Uurimisküsimuseks oli ka õpilaste arvamus õpetaja kiusamisse suhtumise ja kiusamisvastase tegevuse ning lapsevanema kiusamisse suhtumise seos õpilaste hoiakutega kiusamisse. Selgus, et õpilaste hoiakud kiusamisse on mõjutatavad nende arvamusel õpetaja ja lapsevanema suhtumisest kiusamisse ning õpetaja kiusamisvastasest tegevusest. Õpilaste kiusamisvastased hoiakud olid positiivses seoses nende arvamusel õpetaja ja vanema kiusamisvastasest suhtumisest ja õpetaja kiusamisvastasest tegevusest. Sellega leidis töös püstitatud 3. hüpotees kinnitust.

Õpilaste vastuste põhjal arvas 68,3% neist, et õpetaja peab kiusamist täiesti valeks, 19,8% vastas, et õpetaja peab kiusamist halvaks. Järelikult tajuvad õpilased õpetaja suhtumist enamasti kiusamist taunivaks. Vaid 13,7% õpilastest arvasid, et õpetaja kiusamisvastane tegevus on puuduv või vähene. Veenstra jt (2014) tulemused näitasid, et õpetajate hoiakutel kiusamisse ja ka enesetõhususel kiusamisvastases tegevuses on tähtis osa õpilaste kiusamisvastaste hoiakute kujunemisel. Saarento jt (2014) tõid samuti välja, et õpilaste nägemus õpetaja hoiakust mõjutas nii individuaalseid hoiakuid, kui ka klassi tasandil kiusamise sagedust. Need tulemused on kooskõlas töös leitudga.

Õpilaste arvamus lapsevanema suhtumisest kiusamisse omas olulist seost kiusamist soosivate ja kiusamist taunivate hoiakutega ning erinevalt õpetaja suhtumisest ja kiusamisvastasest tegevusest, mõjutas õpilase poolt tajutav vanema suhtumine kiusamisse õpilaste valikulist sallimatust. Seega võib järeldada, et sallimise õppimisel on lastele tähtsaks eeskujuks just lapsevanem. Õpilaste hinnangul peavad 63,3% vanematest kiusamist täiesti valeks; 26,7% arvavad, et kiusamine on halb. Õpilased tajuvad vanemate suhtumist suures enamuses kiusamist taunivana. Ka Cooperi ja Nickersoni (2012) uurimus tõestas, et suurem osa vanemaid omavad kiusamise vastast hoiakut. Samas Eslea ja Smith (2000) uurimuses õpilaste ja lapsevanemate hoiakute vahel seost ei leitud. Seega õpilaste arvamus vanema hoiakust ja vanema hoiak kiusamisse ei kattu. Tõenäoline, et õpilaste hoiakut kiusamisse saab muuta veelgi kiusamist taunivamaks, parendades õpilase ja vanema vahelist suhtlemist kiusamise teemadel (Ttofi & Farrington, 2011).

Töös leiti kiusamiskäitumise sageduse ja kiusamisvastaste hoiakute vahel statistiliselt

oluline nõrk negatiivne seos. Kiusamiskäitumise sagedus oli aga positiivselt seotud kiusamist soosivate hoiakutega. Seega leidsid hüpoteesid 4 ja 5 kinnitust. Ilmnenud nõrgad seosed võivad olla selgitatavad ka varasemas uurimuses (Salmivalli & Voeten, 2004) ilmnenud asjaoluga, et õpilaste hoiakute ja käitumise vaheline seos oli nõrk. Õpilastel olid enamasti kiusamisvastased hoiakud, kuid kiusamisolukorras seda tingimata ei väljendatud. Hoiakute väljendamist kiusamisolukorras võivad mõjutada näiteks klassinormid. Kui õpilased tajuvad, et klassis kiusatakse palju ja see on kaaslaste poolt tolereeritav käitumine, siis on õpilasel ka raskem oma individuaalset kiusamisvastast hoiakut väljendada (Sentse et al., 2014).

Märkimisväärne on ka kiusamise all kannatamise sageduse ja kiusamist soosiva hoiaku vaheline nõrk, kuid siiski statistiliselt oluline positiivne seos. Mida rohkem õpilast kiusatakse, seda tugevam on tema kiusamist soosiv hoiak. Selline tulemus on mõnevõrra üllatav. Kuid põhjus võib tuleneda ohvrile omasest madalast enesehinnangust (Olweus, 1997)– pidevalt ja tihti kiusatud õpilane võib arvata, et ta on sellise kohtlemise ära teeninud. Samas võib selline nõrk positiivne seos tuleneda ohver–kiusaja rollis osalevatelt õpilastelt. Neid ennast kiusatakse ja kuna nad on ka ise kiusaja rollis, on neil tõenäoliselt ka kiusamist soosivad hoiakud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et magistritöö eesmärk sai täidetud. Toetudes töös püstitatud uurimisküsimustele ja hüpoteesidele saadi piisav ülevaade Eesti õpilaste hoiakutest kiusamisse ja nende hoiakute seosest kiusamise ja kiusamise all kannatamise sagedusega. Kõik töös püstitatud hüpoteesid leidsid kinnitust ning töö tulemused annavad tulevikuks suuniseid teemaga edasi tegelemiseks.

Praktiline väärtus

Magistritöö andis ülevaate Eesti õpilaste hoiakutest kiusamisse ning nende hoiakute ja kiusamiskäitumise ja kiusamise all kannatamise sageduse vahelisest nõrgast seosest. Tulemused langesid kokku varasemate teiste riikide uurimustega, mis annab märku, et samad kiusamisvastased programmid võivad anda positiivseid tulemusi ka Eesti õpilaste puhul.

Poiste kiusamist soosivad hoiakud olid tugevamad, kui tüdrukutel (Sentse et al., 2014). Seega tuleks erilist tähelepanu pöörata just poiste hoiakute kujundamisele. Kiusamist soosivad hoiakud suurenesid vanuse kasvades. Kuna kiusamist soosivad hoiakud on nõrgemad nooremas eas, oleks nende hoiakutega tegelemine tõhusam enne soosiva hoiaku tõusu (Kärnä et al., 2011).

Kõrvalseisjate ja ohvrite kiusamisvastased hoiakud olid tugevaimad. Järelikult on kõrvalseisjatel enamasti kiusamist taunivad hoiakud. Seega tuleks koolides kindlasti tegeleda

nende hoiakute väljendamise treenimisega. Tulemused näitasid ka, et õpilaste arvamus õpetaja ja vanema suhtumisest kiusamisse ja õpetaja kiusamisvastane tegevus mõjutab õpilaste hoiakuid. Sellest võib järeldada, et õpetajate ja lapsevanemate kaasamine kiusamisvastastes programmides on tähtis ning seda Eestis populaarsust koguv KiVa kiusamisvastane programm ka sisaldab (Ttofi & Farrington, 2011).

Piirangud ja soovitus edaspidisteks uurimusteks

Töö piiranguks võib pidada faktoranalüüsis ilmnunud faktori „valikuline sallimatus” madalat reliaablust, mis tuleneb vaid kahe väite liigitumisest faktorisse. Seda võib ühtlasi pidada soovitusel edasiseks tööks –uurida valikulist sallimatust täpsemalt. Et hoiakute ja kiusamise ning kiusamise all kannatamise sageduse vahel oli vaid nõrk seos, võiks edaspidi uurida Eesti õpilaste kiusamisega seonduvaid klassinorme. Kiusamist aktsepteerivad klassinormid võivad olla põhjuseks, miks hoiakute ja käitumise vaheline seos on nõrk (Sentse et al., 2014).

Magistritöös käsitleti kiusamises osalevaid rolle nagu kõrvalseisja, ohver, kiusaja ja ohver–kiusaja. Tulevikus võiks uurida veel kõrvalseisja täpsemad rollidesse jaotumisi nagu ohvri kaitsmine, kiusaja aitaja/õhutaja või olukorrast eemalduva kõrvalise isiku roll (Salmivalli et al., 1996)

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- Aasvee, K. & Rahno, J. (2015). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring. Külastatud aadressil: <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud> .
- Ang, R. P., Ong, E. L., Lim, J. Y., & Lim, E. W. (2010). From Narcissistic Exploitativeness to Bullying Behavior: The Mediating Role of Approval-of-aggression Beliefs. *Social Development, 19*(4), 721-735.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Kaukiainen, A. (1992). Do Girls Manipulate and Boys Fight?. *Agressive Behaviour, 18*, 117-127.
- Boulton, M., Bucci, E., & Hawker, D. (1999). Swedish and English secondary school pupils' attitudes towards, and conceptions of, bullying: Concurrent links with bully/victim involvement. *Scandinavian Journal of Psychology, 40*, 277–284.
- Boulton, M. J., Trueman, M., & Flemington, I. (2002). Associations between Secondary School Pupils' Definitions of Bullying, Attitudes towards Bullying, and Tendencies to Engage in Bullying: age and sex differences. *Educational Studies (03055698), 28*(4), 353-370.
- Chang, L. (2004). The role of classroom norms in contextualizing the relations of children's social behaviors to peer acceptance. *Developmental Psychology, 40*, 691-702.
- Cooper, L. A., & Nickerson, A. B. (2013). Parent Retrospective Recollections of Bullying and Current Views, Concerns, and Strategies to Cope with Children's Bullying. *Journal Of Child And Family Studies, 22*(4), 526-540.
- Eslea, M., & Smith, P. K. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education, 15*(2), 207-219.
- Fekkes, M., Pijpers, F. I. M., & Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research, 20*, 81–91.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics using SPSS*. Sage publications Ltd.
- Fox, C. L., & Boulton, M. J. (2005). The social skills problems of victims of bullying: Self, peer and teacher perceptions. *British Journal Of Educational Psychology, 75*(2), 313-
- Georgiou, S. N. & Stavrinides, P. (2008) Bullies, Victims and Bully-Victims: Psychosocial Profiles and Attribution Styles. *School Psychology International, 29*(5), 574-589.
- Hawker, D. S. J. and Boulton, M. J. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*, 441–455.
- Hemphill, S. A., Kotevski, A., Herrenkohl, T. I., Bond, L., Kim, M. J., Toumbourou, J. W., &

- Catalano, R. F. (2011). Longitudinal consequences of adolescent bullying perpetration and victimisation: A study of students in Victoria, Australia. *Criminal Behaviour & Mental Health, 21*(2), 107-116.
- Henry, D., Guerra, N., Huesmann, R., Tolan, P., VanAcker, R. & Eron, L. (2000). Normative influences on aggression in urban elementary school classrooms. *American Journal of Community Psychology, 28*(1).
- Herrenkohl T, Catalano R, Hemphill S, Toumbourou J. (2009). Longitudinal examination of physical and relational aggression as precursors to later problem behaviors in adolescents. *Violence And Victims*.[serial online]. 24(1), 3-19.
- Huesmann, L. R., & Guerra, N. G. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal Of Personality And Social Psychology, 72*(2), 408-419.
- Klomek, A.B., Sourander, A., Niemela, S., Kumpulainen, K., Piha, j., Tamminen, T., Almqvist, f., Gould, M.S. (2009). Childhood Bullying Behaviors as a Risk for Suicide Attempts and Completed Suicides: A Population-Based Birth Cohort Study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 48*(3), 254–261.
- Kõiv, K. (2006). Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. OÜ Vali Press trükikoda.
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Alanen, E., & Salmivalli, C. (2011). Going to scale: A nonrandomized nationwide trial of the KiVa antibullying program for grades 1–9. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 79*(6), 796.
- Levine, J. M. (1983). Social comparison and education. In Levine, J. M. & Wang, M. C. (Eds.), *Teacher and student perception: Implications for learning*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lindenberg, S., Veenstra, R., Winter, A. F., Oldehinkel, A. L., Verhulst, F. C., Ormel, J. (2005). Bullying and Victimization in Elementary Schools: A Comparison of Bullies, Victims, Bulli/Victims and Uninvolved Preadolescents. *Developmental Psychology, Vol. 41. (4)*, 672-680.
- Mercer, S. H., McMillen, J. S., & DeRosier, M. E. (2009). Predicting Change in Children's Aggression and Victimization Using Classroom-Level Descriptive Norms of aggression and Pro-Social Behavior. *Journal Of School Psychology, 47*(4), 267-289.
- Nickerson, A. B., Mele, D., & Osborne-Oliver, K. M. (2010). Parent-child relationships and bullying. *Handbook of bullying in schools: An international perspective*, 187-197.
- Novick, R. M., & Isaacs, J. (2010). Telling Is Compelling: The Impact of Student Reports of

- Bullying on Teacher Intervention. *Educational Psychology*, 30(3), 283-296.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510.
- Peets, K., Pöyhönen, V., Juvonen, J., & Salmivalli, C. (2015). Classroom Norms of Bullying Alter the Degree to Which Children Defend in Response to Their Affective Empathy and Power. *Developmental Psychology*.
- Pozzoli, T., Gini, G., & Vieno, A. (2012). The role of individual correlates and class norms in defending and passive bystanding behavior in bullying: A multilevel analysis. *Child Development*, 83(6), 1917-1931.
- Rigby, K. (2004). Addressing bullying in schools: theoretical perspectives and their implications. *School Psychology International*, 25, 287- 300
- Saarento, S., Boulton, A. J. & Salmivalli, C. (2014). Reducing bullying and victimization: Student- and classroom-level mechanisms of change. *Journal Of Abnormal Child Psychology* 43(1), 61-76.
- Salmivalli, C., Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development*, 28(3), 246-258.
- Salmivalli, C., Voeten, M., & Poskiparta, E. (2011). Bystanders Matter: Associations Between Reinforcing, Defending, and the Frequency of Bullying Behavior in Classrooms. *Journal Of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40(5), 668-676.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1–15.
- Salmivalli, C. & Yang, A. (2013). Different forms of bullying and victimization: Bully-victims versus bullies and victims. *European Journal Of Developmental Psychology*, 10(6), 723-738.
- Scholte, R., Sentse, M., & Granic, I. (2010). Do actions speak louder than words? Classroom attitudes and behavior in relation to bullying in early adolescence. *Journal Of Clinical Child And Adolescent Psychology*, 39(6), 789-799.
- Sentse, M., Veenstra, R., Kiuru, N. & Salmivalli, C. (2014). A Longitudinal Multilevel Study of Individual Characteristics and Classroom Norms in Explaining Bullying Behaviors. *Journal Of Abnormal Child Psychology*.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2002). The nature of bullying. In P. K. Smith, & S. Sharp (Eds.), *School bullying: insights and perspectives*.

- Slonje, R. & Smith, P.K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?
Scandinavian Journal of Psychology, 49, 147–154.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2014). The Role of Teachers in Bullying: The Relation between Antibullying Attitudes, Efficacy, and Efforts to Reduce Bullying. *Journal Of Educational Psychology*, 106(4), 1135-1143.
- Volk, A. A., Dane, A. V., & Marini, Z. A. (2014). What is bullying? A theoretical redefinition. *Developmental Review*, 34(4), 327-343.
- Whitney, I., & Smith, P.K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3–25.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Maiken Siilak

(sünnikuupäev: 9.05.1989)

- annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
ÕPILASTE HOIAKUD KIUSAMISE SUHTES JA NENDE SEOS KIUSAMISE VÕI
KIUSAMISE ALL KANNATAMISE SAGEDUSEGA EESTI KOOLIDE 4.–6. KLASSIDE
ÕPILASTE HULGAS ,

mille juhendaja on Kristiina Treial,

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
- kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2016